

Finns det oro inom Kulturskolan kring att förlora kompetens?

En studie som jämför kommuner i Sverige

Karlstad universitet

Rektorsutbildning för skollära på folkhögskola och kulturskola 30 hp

Projektarbete av Fredrik Westergren och Veronika Lorentzson

Mars 2020

Innehållsförteckning

1. Inledning
2. Bakgrund
3. Genomförande
 1. Syfte
 2. Urval
 3. Definitioner
 4. Fokusområden
 5. Insamling av data
4. Resultat
5. Diskussion
6. Analys
7. Sammanfattande slutsats
8. Referenslista

1. Inledning

Syftet med projektarbetet är att titta på möjligheten för kulturskolor att rekrytera och behålla pedagoger med rätt kompetens. Många kulturskolor har en stabil personalgrupp och därmed en låg personalomsättning. Finns det oro kring att förlora värdefull kompetens kopplat till begränsade möjligheter för elever att systematiskt gå ifrån grundskolans undervisning för musik- eller kulturskoleverksamhet?

2. Bakgrund

Det ser olika ut i landet när det gäller barnens möjligheter att kunna få sin musik- eller kulturskoleundervisning på undervisningstid i skolan. Ämnet är relevant med tanke på likvärdigheten för barn att få ta del av kulturskola (Regeringsförklaringen januari 2019) och inte minst nu när Barnkonventionen blir lag i Sverige från 1 januari 2020 (Barnkonventionen). Frågan är också aktuell på grund av det som skett i Gislaved. Det har skapat mycket oro i Sveriges kommuner där man myntat begreppet "Lex Gislaved" med anledning av Skolinspektionens vitesföreläggande av musikskoleundervisning på undervisningstid för Gislaveds kommun. Skolinspektionen har tidigare haft upp frågan om kulturskoleundervisning på undervisningstid. Det är huvudmannens ansvar att garantera elevers undervisningstid och i samband med inspektionens besök i Gislaved är det första gången som man valt att vitesförelägga frågan.

Vad hände då i Gislaved? Vid Skolinspektionens besök på en grundskola i Gislaveds kommun hösten 2018 tar Skolinspektionen upp frågan om musikskoleundervisning på undervisningstid. Efter tillsyn och uppföljning under våren kommer beslutet daterat till den 17 juni 2019 (Skolinspektionen, 17 juni 2019. Dnr 43-2018:7002.). I beslutet står att Gislaveds kommun inte säkerställer elevhälsan, men också att alla elever inte deltar i den verksamhet som anordnas för den avsedda utbildningen då elever lämnar ordinarie undervisning för att delta i den kommunala musikskolans verksamhet.

Skolinspektionen bedömer att bristen är allvarlig. Det föreligger därför skäl att förena föreläggandet med vite. Gislaveds kommun åläggs att se till att alla elever deltar i den verksamhet som anordnas för att ge den avsedda utbildningen. För Musikskolan i Gislaved medförde detta att när lärarna och övrig personal kom tillbaka efter ferieledigheten för att starta upp det nya läsåret i augusti 2019 fick man ändra planeringen och omorganisera den frivilliga verksamheten till efter skoltid (endast några få elever kunde få sin musikskoleundervisning på raster och håltimmar). I det slutgiltiga beslutet daterat 19 december 2019 konstaterar Skolinspektionen att det inte framkommit annat än att Gislaveds kommun avhjälpit denna brist så att det finns tillgång till elevhälsa för eleverna i förskoleklass och grundskola och att all undervisning inom den kommunala musikskolan nu sker utanför undervisningstid på alla grundskolor i kommunen (Skolinspektionen, 19 dec. 2019. Dnr 43-2018:7002).

Söderström tar i sin bok upp etiska dilemman kring inspektion (Söderström, 2017). Skolinspektionens sätt att agera bidrar till en avprofessionalisering av de pedagogiska yrkesgrupperna rektorer och lärare, enligt Söderström (2017) som menar att forskningen är relativt enig om att direkta positiva effekter av tillsyn inte har kunnat beläggas. Är Gislaved en unik händelse eller kommer den att bli prejudicerande, frågar vi oss? Ingen annan kommun har ju hittills utmätts vite av Skolinspektionen för kulturskoleundervisning. Oron är mycket stor i många av Sveriges kulturskolor, inte minst i Norrlandskommunerna.

Vilka konsekvenser har beslutet fått i Gislaved, som är en glesbygdskommun med många skolskjuts elever som bor utanför tätort och där allmänna kommunikationer ibland saknas? Resultatet har blivit att elever har slutat eller inte kunnat börja på grund av beslutet. Lärarna har fått intensivare eftermiddagar och fler sena kvällar. Hälften av Musikskolans lärare undervisar även på gymnasiets musikestetiska program med schema på dagtid. De lärare som undervisar i kompanjonmusik arbetar också dagtid. Dessa lärare undervisar dessutom i Musikskolans ämneskurser och orkestrar/ensembler på eftermiddagar och kvällar, vilket har inneburit delade turer för vissa lärare. Lärare uppger att det blivit mer bilkörning nu än tidigare, eftersom de vill tillmötesgå sina elevers önskemål om tider och för att eleverna finns på 13 olika skolor i kommunen. Förändrade arbetstider har påverkat arbetsmiljön för lärarna och kan i förlängningen innebära minskad attraktionskraft för pedagoger med rätt kompetens att stanna kvar och att vilja jobba i en glesbygdskommun. Det är Gislaveds kommuns stora satsning på Musikskolan som gjort att man har den värdefulla kompetens som finns i verksamheten idag. Musikskolan i Gislaved lyfte frågan om Skolinspektionens beslut upp till regeringsnivå i september 2019 genom att man skickade en skrivelse till utbildnings- och kulturdepartementen med avsikt att säkerställa att barn och ungdomar i glesbygd ska ha goda möjligheter att gå i musik-/kulturskola genom justeringar i skollagen (se bilaga 5). På sikt har man i Gislaved en förhoppning om en positiv lösning i frågan.

Att kommuner inte längre kan tillåta elever att gå ifrån ordinarie undervisning för att delta i musik- eller kulturskoleundervisning får konsekvenser för barns tillgänglighet till kulturskola, inte minst i landsorts- och glesbygdskommunerna där många åker skolskjuts och där det är stora avstånd till tätorten. De allmänna kommunikationerna täcker inte behovet i dessa kommuner och det blir många mil i bil för anhöriga att skjutsa sitt barn till kulturskolans lektion. Enligt Kulturskolerådets senaste enkätundersökning (Kulturskolerådet, 2019) erbjuder drygt hälften (52 procent) av Sveriges kommuner musik- eller kulturskoleundervisning på lektionstid i skolan. Minst 25 000 barn och ungdomar kan komma att beröras om kulturskolans verksamhet uteslutande förläggs efter skoltid, enligt Kulturskolerådets enkätstudie. Möjligheten att erbjuda attraktiva tjänster och en god arbetsmiljö för kulturskolans pedagoger lyfts också fram som en viktig aspekt i enkätsvaren kring musik- eller kulturskoleundervisning på skoltid.

I regeringens proposition från 2017 konstateras att det är upp till varje rektor att besluta om eleverna får lämna den obligatoriska undervisningen för att delta i kulturskolans undervisning. Efter Skolinspektionens vitesföreläggande för Gislaved begränsas möjligheterna att systematiskt gå ifrån grundskolans undervisning för musik- eller kulturskoleverksamhet utifrån skollagen.

Skolinspektionens beslut för Gislaved tar fasta på kulturskolan enbart som en fritidsverksamhet till skillnad från regeringens proposition från 2017:

“Att kulturskolan är en fritidsaktivitet men samtidigt en utbildning placerar den mellan obligatoriska skolan och den kommunala fritidsverksamheten. I kulturskolan arbetar välutbildade lärare och pedagoger som bedriver kvalificerad undervisning av barn och unga” (Regeringens proposition 2017/18:164).

Kompetensförsörjningen till kulturskolan är avgörande för att kunna behålla och utveckla professionell undervisning inom konstnärliga ämnen för alla barn och unga. En god kompetensutveckling är även viktig för att göra den kommunala kulturskolan mer tillgänglig och jämlik (prop. 2017/18:164). Kulturskoleutredningens inventering (SOU 2016:69) visar att kompetensbehovet kommer att vara stort de närmaste åren på grund av många pensionsavgångar. Utanför storstäderna är utmaningen som allra störst. Folkhögskolor, universitet och högskolor har en viktig roll i att försörja kulturskolan med rätt kompetens. Den statliga satsningen Kulturskoleklivet stärker möjligheterna för kompetensutveckling. Vilken attraktionskraft har då den kommunala kulturskolan att locka nya sökande till högskolornas pedagogiska program med inriktning mot musik- eller kulturskola? Finns det anledning till oro kring rekryteringen av pedagoger med rätt utbildning och hur behåller vi värdefull kompetens?

Vi har i vår studie valt att undersöka möjligheten för kommunerna att erbjuda attraktiva tjänster och en god arbetsmiljö för kulturskolans pedagoger kopplat till begränsade möjligheter för elever att systematiskt gå ifrån grundskolans undervisning för musik- eller kulturskoleverksamhet? Vi som har valt att fördjupa oss i detta är båda aktiva som kultur-/musikskolechefer och har vår individuella ingång i detta.

Fredrik, som är chef för Tierps Kulturskola, leder en lärarstab där många lärare pendlar till arbetet från andra kommuner. Kommunens kulturvänliga inställning har genom årens lopp varit högst närvarande i beslut som rört Kulturskolans utveckling. Detta har lett till att Fredrik tydligt uppfattat att han har en förmånlig situation där viljan att skapa goda arbetsvillkor och framtidstro genomsyrat de beslut som kommunens makthavare fattat. Även i tider av omdaning och förändring har varsamhet och tålmod varit en övergripande känsla, detta finns även med som en av framgångsfaktorerna som Ahrenfelt (2013) tar upp då han citerar Piet Hein i Förändring som tillstånd. Citatet säger “Ting tar tid” och detta är sannerligen device som gör sig gällande i Tierp. I och

med de nya vindar som sveper in över Sverige där skolledare nu börjat darra inför det högst nödvändiga behovet att låta Kulturskolan möta elever på dagtid har det i stort sett från en dag till en annan plötsligt givits helt nya förutsättningar. Detta är långt ifrån en optimal situation om vi har Ahrenfelt och Piet som ledstjärnor. I Tierp har något sådant omställningsarbete inte varit nödvändigt, ännu, men eftersom framtiden i denna fråga ännu är höljd i täta dimmor, förbereder sig Fredrik för en sådan förändring. Tierps situation i detta ger definitivt en andra ordningens förändring (Ahrenfelt sid 28) som skakar om grundvalarna för hela verksamheten. Förberedelsefasen i detta handlar mycket om att vara beredd på att bemöta alla de konsekvenser som detta för med sig för medarbetarna. Ändrade grundförutsättningar är enligt Fredrik en stor utmaning och att se detta som en möjlighet att utveckling verksamheten är av hög prioritet för Fredrik.

Veronika, som leder Musikskolan i Gislaved har också flera lärare som pendlar varav några pendlar 16 - 18 mil/dag. Gislaveds kommun är känd som en musik- och kulturkommun och Musikskolan är navet i ett rikt musikliv i kommunen och en attraktiv arbetsgivare för välutbildade musiklektörer. Vid Skolinspektionens besök uttryckte såväl skolledningen som politikerna i Barn- och utbildningsnämnden sitt stöd för att hitta kreativa lösningar för musikskoleundervisning på undervisningstid. "Kommunen vill kunna erbjuda alla elever möjlighet till att delta i den musikundervisning som den kommunala musikskolan bedriver för att främja likvärdighet, vilket är mycket viktigt även för politiken", uppger företrädare för kommunen (Skolinspektionen, 2019a). Myndigheten valde dock i sitt beslut från juni 2019 att vitesförelägga Gislaveds kommun att vid vite av 500 000 kronor senast den 18 oktober 2019 vidta åtgärder för att avhjälpa påtalade brister.

3. Genomförande

Studien görs som ett projektarbete inom ramen för en skolledarutbildning inom Karlstads Universitet för kulturskolechefer.

3.1 Studiens syfte

Syftet med studien är att utreda hur musik- eller kulturskolans chefer ser på förutsättningarna att behålla personal. De grundläggande tankarna till studien härleder till begränsade möjligheter att undervisa på undervisningstid/skoltid med anledning av Skolinspektionens vitesföreläggande för Gislaveds kommun 2019.

3.2 Urval

Vi har valt att titta på olika typer av kommuner från storstad till landsbygd.

Representation i urvalet finns från hela Sverige. 43 kommuner har kontaktats, varav 28 har valt att delta i studien. Detta ger att nästan 10 procent av Sveriges kommuner finns representerade i resultatet. Kommunerna har valts ut slumpmässigt.

Kommunerna i studien har mellan cirka 6 000 till 400 000 invånare. 4 av kommunerna har mindre än 10 000 invånare och 7 har mer än 100 000 invånare.

Upphovspersonerna bakom studien är verksamma i två av de representerade kommunerna, dvs. Gislaved och Tierp.

Vi har utgått från kommungruppsindelning från 2017.

Kommunindelning:

1. Storstäder: 2
2. Pendlingskommun nära storstad: 2
3. Större stad: 4
4. Pendlingskommun nära större stad: 7
5. Lågpendlingskommun nära större stad: 4
6. Mindre stad/tätort: 1
7. Pendlingskommun nära mindre stad/tätort: 3
8. Landsbygdskommun: 4
9. Landsbygdskommun med besöksnäring: 1

3.3 Definitioner

Kommungrupper:

1. Storstäder: Minst 200 000 invånare i kommunens största tätort
2. Pendlingskommun nära storstad: Minst 40 procent utpendling till storstad eller storstadsnära kommun
3. Större stad: Minst 40 000 och mindre än 200 000 invånare i kommunens största tätort.
4. Pendlingskommun nära större stad: Minst 40 procent utpendling till större stad.
5. Lågpendlingskommun nära större stad: Mindre än 40 procent utpendling till större stad.
6. Mindre stad/tätort: Minst 15 000 och mindre än 40 000 invånare i kommunens största tätort.
7. Pendlingskommun nära mindre stad/tätort: Minst 30 procent ut- eller inpendling till mindre ort.
8. Landsbygdskommun: Mindre än 15 000 inv i kommunens största tätort, lågt pendlingsmönster.
9. Landsbygdskommun med besöksnäring: Landsbygdskommun med minst två kriterier för besöksnäring, dvs antal gästnätter, omsättning inom detaljhandel/hotell/restaurang i förhållande till invånarantalet.

Vi har valt att använda båda benämningarna *lektionstid* och *skoltid* när vi avser den obligatoriska undervisningen i grundskolan.

3.4 Fokusområden

Musik-/kulturskolepedagogernas

- arbetstid; undervisning på skoltid/dagtid
- befattning/avtalssituation (ferie-/semestertjänst, tillsvidare/visstid, hel-/deltid)
- utbildning/kompetens
- boende i annan kommun (pendlare)
- antal adresser (för undervisning)/resor inom tjänsten
- rekryteringsmöjligheter

3.5 Insamling av data

Datainsamlande via mail och semistrukturerade intervjuer. Materialet kommer att kunna avidentifieras genom att medverkande kommuner och tjänstepersoner ges möjlighet till fiktiva namn. Intervjun har skett via telefon och i genomsnitt har dessa tagit 25 - 30 minuter. När rapporten är seminariebehandlad och godkänd kommer anteckningar och annan rådata att raderas. Deltagande i studien är helt frivilligt och kan när som helst avbrytas utan att något skäl behöver anges.

4. Resultat

Undersökningen visar att 9 av 28 kommuner direkt har påverkats av Skolinspektionens beslut för Gislaved 2019. Oro att förlora kompetens finns i 21 av kommunerna. 10 kommuner uppger att de redan nu har svårt att få sökande med rätt kompetens och 22 av kommunerna tror att rekryteringsmöjligheterna på sikt kommer att försvåras kopplat till begränsade möjligheter att undervisa på lektionstid/skoltid. I storstäder och större städer är man inte lika berörda eftersom undervisning på skoltid inte förekommit där på många år. Lärare inom El Sistema undervisar på lektionstid på grundskolorna och dessa tjänster förekommer i socioekonomiskt utsatta bostadsområden i flera kommuner, även i storstäderna.

I 6 av kulturskolorna i studien förekommer inte kulturskoleundervisning på skoltid. I de övriga 22 kulturskolorna varierar det mellan 1 - 90 procent av undervisningen på skoltid. Av de 22 kulturskolor som har kulturskola på skoltid är medianvärdet 45 procent och medelvärdet 42 procent av kulturskolans totala undervisningstid.

24 av kulturskolorna i vår studie samarbetar med grundskolan (Skolverket och

Kulturrådet 2019) och 12 av kulturskolorna samarbetar med gymnasiet, vilket i de flesta fall medför schemaläggning på dagtid för kulturskolelärarna.

Kulturskolorna i studien är av skiftande storlek med mellan 6-80 tillsvidareanställda lärare per enhet. 70 procent av de intervjuade kulturskolorna har 6 - 28 tillsvidareanställda, 15 procent har 32-58 tillsvidareanställda och 15 procent har 70-80 tillsvidareanställda kulturskolelärare i sin verksamhet. I siffrorna ovan ingår alla lärare, såväl heltids- som deltidstjänster. 60 procent av de tillfrågade kulturskolorna har uppgett att de även har visstidsanställda lärare och att antalet där varierar. De flesta tillsvidareanställda lärarna inom kulturskolorna har ferietjänst. I sex av kulturskolorna förekommer semestertjänst, men i mycket liten omfattning.

Vi har tittat på antalet pendlare lärare. I 26 av kulturskolorna finns det lärare som pendlar. I 10 av de 28 tillfrågade kulturskolorna pendlar mellan 60 - 88 procent av lärarna från en annan kommun.

När vi tittat på utbildningen hos pedagogerna framkommer det att de flesta har högskoleutbildning.

Vi har också tittat på om kulturskolorna erbjuder orkester i tjänsten. I 10 av kulturskolorna har man pedagoger som i tjänsten leder/deltar i vuxenensembler.

Hur ser det ut i kommunerna när det gäller antalet adresser som lärarna undervisar på? Av de 25 kulturskolechefer som svarat på frågan uppger 16 chefer 5-10 adresser, 5 chefer uppger 13-19 adresser och fyra av de som svarat uppger 25, 27, 34 respektive 40 adresser. Det innebär att lärare i flera av de tillfrågade kommunerna får resa många mil i veckan för att undervisa sina elever på olika skolor och i övriga lokaler. När vi frågat kulturskolecheferna om hur många mil som deras lärare reser i genomsnitt i veckan är det flera som inte kunnat ta fram den siffran. 17 av alla har ändå svarat, varav 10 kommuner uppger 0-6 mil per lärare och vecka, tre av dem uppger 10 mil per vecka, en kommun 15 mil per vecka, två kommuner 20 mil per vecka och i en kommun reser lärare i snitt 25 mil per vecka.

5. Diskussion

Vad visar studien och hur ser kulturskolans chefer på förutsättningarna att behålla personal kopplat till begränsade möjligheter för elever att systematiskt gå ifrån grundskolans undervisning för musik- eller kulturskoleverksamhet? Flera kulturskolechefer i studien påtalar att kommunens politiker, skolchefer och rektorer har stor betydelse för hur man valt att förhålla sig i frågan. För lärare som inte längre kan undervisa på dagtid blir det svårt att fylla ut tjänsten om all

undervisning ska förläggas efter skoltid på eftermiddagar, kvällar och helger. I vissa kommuner undervisar kulturskolans lärare dagtid genom kombinationstjänster i grundskolan, på estetiska programmet på gymnasiet eller genom kompanjonlärarskap i grundskolan. I en av de intervjuade kulturskolorna finns ett nära samarbete med närliggande musikhögskola så att vissa lärare kan erbjudas kombinationstjänster där. För att öka attraktionskraften har många kommuner heltid som regel. Flera kommuner gör undantag från heltidsregeln för kulturskolan. Kulturskolechefer tar i intervjuerna upp att det är svårare att rekrytera på deltid eftersom färre söker deltidstjänsterna. Detsamma gäller visstidsanställningar där det på många håll är svårt att rekrytera med rätt kompetens. "Fler deltider är olyckligt eftersom heltidstjänster ger en ryggrad och stabilitet", menar en av cheferna i studien. El Sistema som etablerats inom socioekonomiskt utsatta områden i flera kommuner förläggs på lektionstid/skoltid och de pedagoger som undervisar inom El Sistema erbjuds därmed dagtidsarbete. Situationen när det gäller tillgång till lärare och pedagoger som undervisar i kulturskolan ser olika ut i olika delar av landet (prop. 2017/18:164). Landsbygdens utarmande och den pågående urbaniseringen är en nationell utmaning. "Även barn på landsbygden ska ha möjlighet till konst och kultur", säger en av de kulturskolechefer som vi intervjuat (se Barnkonventionen). Efter Gislavedsbeslutet har vissa kommuner valt att ligga lågt.

Elevers val diskuteras som en möjlighet för kulturskolans lärare att kunna undervisa på dagtid. Vissa kulturskolechefer uttrycker oro för att orkesterverksamheten inom kulturskolan är i fara i med förändrade arbetstider för lärarna. Pendlare kan komma att sluta när attraktionskraften minskar i och med försämrade arbetstider med senare kvällar och delade turer. I svaren från några chefer finner vi att småbarnsföräldrar skulle få svårt att kombinera de sena arbetstiderna med familjelivet och detta skulle innebära ett kompetenstapp. Kulturskolechefer i pendlingskommuner i vår studie uppger att minst hälften av lärarna skulle sluta om man hänvisas att undervisa enbart eftermiddagar, kvällar och helger. "Vår framgång i en glesbygdskommun är att vi kan konkurrera med bra arbetsförhållanden", säger en av kulturskolecheferna i studien och en annan av de intervjuade cheferna förklarar att "dagtid är vår absolut starkaste konkurrensfördel". Kulturskolechefen i en landsortskommun med flera långpendlande lärare menar att "det finns ingen som för den lönen är villig att arbeta 13 -19 varje dag". Sett ur ett arbetsmiljöperspektiv är tomma och ödsliga skolor på kvällstid ett arbetsmiljöproblem som kulturskolechefer ibland brottas med.

6. Analys

Vad visar vår studie? Vi analyserar konsekvenserna av resultatet.

Gemensamma nämnare för **pendlingskommun nära storstad/storstäderna** tycks vara att cheferna:

1. inte påverkats nämnvärt av Gislavedsfallet
2. röner ingen oro att förlora kompetens kopplat till begränsade möjligheter att undervisa på dagtid
3. har lätt att rekrytera

Gemensamma nämnare för **landsbygds/glesbygdskommunerna** tycks vara att cheferna:

1. upplever att de har påverkats av Gislavedsfallet
2. röner oro att förlora kompetens på lång sikt kopplade till begränsade möjligheter att undervisa på dagtid
3. har relativt svårt att rekrytera

Gemensamma nämnare för **samtliga kommuner** tycks vara att de

1. anser sig ha välutbildade medarbetare, högskoleutbildning är mer regel än undantag. Svaret befäster det som anges i Kulturskolerådets skrift Kulturskolans roll och förutsättningar.
2. tror att det generellt sett kan bli svårare att locka studenter till utbildningar i händelse av att all kulturskoleundervisning tas bort från lektionstid/skoltid. Detta kan då indirekt innebära något för Kulturskolans möjligheter att finna rätt kompetenser.

7. Sammanfattande slutsats

För att kunna erbjuda attraktiva tjänster för kulturskolelärare med rätt kompetens för kulturskola, inte minst i glesbygds- och landsortskommuner, måste man erbjuda undervisning på dagtid.

8. Referenser

Ahrenfelt, Bo (2013) *Förändring som tillstånd. Studentlitteratur 2013*

Barnkonventionen.

Kulturskolerådet (2019). *Kulturskoleverksamhet på skoltid - resultat av enkätstudie bland Sveriges kulturskolor hösten 2019.*

Regeringens proposition 2017/18:164. *En kommunal kulturskola för framtiden - en strategi för de statliga insatserna.* Kulturdepartementet.

Regeringsförklaringen januari 2019.

Skolinspektionen (2019a). Dnr 43-2018:7002. *Beslut för förskoleklass och grundskola. Efter tillsyn i Gislaveds kommun.*

Skolinspektionen (2019b). Dnr 43-2018:7002. *Beslut efter uppföljning för förskoleklass och grundskola. Efter tillsyn i Gislaveds kommun.*

Skolverket och Kulturrådet (2019). *Samverkan skola och kulturskola.*

SOU 2016:69 Kulturskoleutredningen (2016). *En inkluderande kulturskola på egen grund: betänkande.* Stockholm: Wolters Kluwer.

Söderström, Å. (red.) (2017). *Etiska perspektiv på skolledares arbete.* (Upplaga 1). Lund: Studentlitteratur.

Åkerlund, D. (2017). *Guide till akademiskt skrivande [Elektronisk resurs] Om att skriva rapporter, uppsatser och självständiga arbeten på universitet och högskolor.* (2.0). Karlstad: IPS - KAU.